

parer, un dels mèrits i atractius principals del llibre és la vocació amb què neix, que no és altra que la de convidar a repensar críticament un període cabdal del nostre passat històric i literari i alguns dels temes clàssics de la romanística tradicional. A la llum de noves dades, explorant materials inèdits o poc aprofitats, o adoptant nous plantejaments metodològics, els tretze treballs inclosos al volum ens forcen a contemplar els temes abordats amb una mirada nova, lliure dels prejudicis, les mistificacions i les idees rebudes que sovint han mediatitzat la lectura de la desfeta de Muret i de les seves plasmacions i repercussions literàries.

Meritxell SIMÓ
IRCVM (Institut de Recerca en Cultures Medievales)
Universitat de Barcelona

BINIMELIS, Joan (2014): *Descripció particular de l'illa de Mallorca e viles*. Edició a cura de Juli MOLL I GÓMEZ DE LA TÍA. València: Publicacions de la Universitat de València; Institut Cartogràfic de Catalunya, 359 p. de text + CIII d'índexs + CD (p. 484-917)

La col·lecció i l'editor

La col·lecció de *Fons històriques valencianes* ha arribat al seu número 60 amb el present volum afiliat als *Monuments d'Història de la Corona d'Aragó, V*. Aquest lliurament de les Publicacions de la Universitat de València (PUV) ha estat possible gràcies a la col·laboració de l'Institut Cartogràfic de Catalunya que s'encarregà de l'ímproba tasca de la maquetació i fotocomposició.

Juli Moll, vertader artífex de l'edició, que hi treballava feia anys, és un filòleg de formació molt envitricollada. Començà estudis de Ciències, Enginyeria i Arquitectura —que no consumà— per acabar cursant Filologia Catalana (1969-1981). Aquesta dispersió li ha servit per arrodonir i assentar els seus criteris. «Vint-i-set anys amb Max Cahner» resumeixen una fracció de la seva vida activa, en part dedicada a la segona fase de la *Gran Enciclopèdia Catalana*. Després entrà com a tècnic a l'ICC en dues etapes; a la primera publicà amb el geògraf Joan Tort *Toponímia i cartografia: un assaig de sistematització* (1985). La segona abasta de 1998 a 2012, en responsabilitzar-se de la correcció lingüística a l'ICC. L'inconformista i una mica heterodox filòleg ha discutit adesiara usos lingüístics desviats i, fins i tot, alguns criteris acadèmics (p. e., exotopònims *Florença, Bolonya*; antropònims *Domingo*; o mots concrets *búixola, quadro, ralla*) i no vacil·la en admetre dialectalismes illencs: és menorquí i n'exerceix.

Sota la direcció de la historiadora Eulàlia Duran, estudiosa de les Germanies, es va engrescar amb el nostre personatge, Joan Binimelis, i decididament en la seva *Història*, que ha transcrit íntegrament. La tasca llarga i primmirada no podia romandre inèdita. Una conjunció dels astres va permetre al sotasignat aprofitar els contactes entre l'ICC i les PUV per arribar a un acord editorial i donar a llum l'interessant llibre *Vè de la Història general del Regne de Mallorca*, una autèntica geografia, en aquell temps dita *descripció*.

Cal confessar d'antuvi que l'editor crític, al parer del ressenyador, ha actuat amb *trop de zèle*, s'ha passat de frenada en termes col·loquials, en apropar-se al miler de pàgines on ha vessat la seva erudició, la visió crítica i un calaportal de documentació, convertint una edició crítica gairebé en una enciclopèdia. Ara, ningú li pot negar l'escrupolositat i l'extrem mirament en la transcripció d'unes còpies, sovint corrompudes, interpolades o mutilades. Malauradament, en no tenir la versió autògrafa ens hem de fiar d'un falsari que es va atribuir l'obra.

La transmissió del text d'en Binimelis només comptava fins ara amb l'edició parcial del llibre *Vè*, publicada fa 99 anys per mossèn A. M. Alcover al *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 22-23, amb un llarguíssim comentari. De la traducció castellana escrita per Binimelis mateix i transcrita per

Guillem Terrassa, n'hi havia una edició no gaire acurada de l'any 1927. Dels tretze manuscrits dispersos, n'hi ha set en català o mixtos. El segle XVIII, encara existia l'autògraf català en mans del senyor Capdebou, però s'esvaí sense deixar rastre. També és autògraf, pel que sembla, el manuscrit castellà de la Biblioteca Nacional de Madrid, 10394. Juli Moll ha pres com a bàsic el manuscrit de Jordi Fortuny —que se'n fa passar per autor!—, *Llibre segon de vàrias cosas tocans a la ciutat y regna de Mallorca*, copiat entre 1640 i 1653 i conservat a la Biblioteca Municipal de Palma (ms. 34). L'*stemma* confeït per l'editor a partir de les característiques de cada còdex (omissions, errades o particularitats) ha implicat una inquisició intensíssima sobre 71 comparacions en cada manuscrit. L'operació suggereix tres famílies de textos, entre ells el que va transcriure Alcover del còdex Serra i Cortada. El còdex F (ms. Fortuny) és el més antic i complet, probable còpia directa de l'autògraf català.

Els criteris de l'edició textual impliquen la regularització de la *u* i *v*, *i* i *j*, l'accentuació gràfica, la normalització de majúscules, la separació de mots aglutinats, l'ús de l'apòstrof i del guionet i el recurs al punt volat. El signes <> indiquen text repetit o fora de lloc i [] engloben lletres o mots suplerts. Les variants dels sis manuscrits es troben a peu de pàgina. L'editor ha recollit «totes les variants amb transcendència fonètica» que superen la xifra d'11.000, tot i que n'ha exceptuat les *a*, *e*, *o* i *u* àtones i la caiguda de la *-r*.

Joan Baptista Binimelis (1538 o 1539-1616). Notes biogràfiques

L'autor nat a Manacor, un humanista del renaixement tardà, era batxiller en Arts i doctor en Medicina, però, de més a més de capellà, va exercir de metge, historiador, geògraf, cartògraf i astrònom sota els auspicis dels germans valencians Joan i Lluís Vic i Manrique, bisbe i lloctinent (virrei), l'un i l'altre, del regne de Mallorca: una acumulació de poder poc habitual.

En Binimelis havia estudiat a l'Estudi General de València on Jeroni Munyós (1563-1578) va professar en disciplines tan dissemblants com Hebreu, Matemàtica i Astronomia. Com a deixeble preferit, acompanyà el doctor Munyós en un peritatge sobre la frontera de Castella amb el regne de València, litigi secular a la zona de Requena. Allà l'estudiant *Juan Benimeli* aprengué, el 1565, els principis de la triangulació geodèsica que el seu mestre havia importat del professor flamenc Regnier Gemma (*Frisius*). Seguint l'esquema de l'historiador valencià Martí de Viciana que havia publicat els 1564-1566 la seva *Crònica* traduïda al castellà, el doctor Binimelis també s'apressà a girar la seva *Història* —encarregada pels jurats i enllestida en català el 1585— a la llengua castellana, devers 1601. És possible que J. B. Binimelis mantingués coneixença amb el pare Pere Gil (1561-1622) que, a final del segle XVI quan era rector del col·legi de Montis-ion de Ciutat de Mallorca, confegia una *Descripció natural de Catalunya*, inèdita fins al 1949, que té prou concomitàncies amb la seva obra.

La primera redacció, la degué realitzar essent rector de la parròquia de Sant Marçal (Marratxí, 1583-1588). Abans havia escrit, en la qualitat de metge i deixeble de l'anatomista Lluís Collado, un tractadet en llatí i català, *De morbo gallico*, que es conserva en un manuscrit de 24 ff., elaborat abans de 1578. Suara acaben de publicar-se amb correctíssima traducció (FONT, A. *et al.*, 2014) *De mulierum vitiis ac variis earum moribus* i *Mulierum non vulgariter doctarum nomenclatura* a base d'uns manuscrits localitzats, el segle passat, per Llorenç Pérez. Es tracta de literatura no gens original i ben poc feminista, probablement escrita a València en l'època estudiantil d'en Binimelis quan residia al Col·legi de Pobres Estudiants. Submís al poder, s'hi va mostrar sempre fins arribar a la llagoteria amb el rei Felip I i adesiara amb els seus protectors.

Per deformació professional he de fer una al·lusió a la cartografia tot contestant la pregunta: Els mapes, justifiquen la *Història* o viceversa? Un mapa de Menorca, possiblement aixecat el 1585, és citat explícitament al llibre Ier, cap. 31 del manuscrit Fortuny. Altrament, el còdex BNE 10394 conserva tots els mapes seccionals autògrafs de Mallorca i Cabrera. És ben segur que l'original perdut del text català els duia: «...com està en esta figura que's veu a l'altre plane» (llibre Vè, cap. 34). El virrei li havia encomanat un mapa estratègic de Mallorca entre 1583 i 1586 i l'entès Binimelis va aprofitar la campanya per

sistematitzar la informació al temps que confegia el mapa. El virrei s'interessava més per la defensa, els jurats per la història i la geografia.

La llengua d'en Binimelis

Alcover, en l'avinentesa del tercer centenari del traspàs d'en Binimelis, va comentar llargament la qüestió lingüística, contraposant sobretot els castellanismes i els purismes o castissimes del còdex Serra i Cortada. Juli Moll ho ha reproduït i comentat *in extenso*. Ateses les preocupacions de la majoria de lectors de la present revista, em perdonaran que gosi estendre'm en dues qüestions: castellanisme i valencianisme. Quant a l'ortografia, el canonge esmenta «un cocòrum ferest... que havia perduda la búxola i el quest de l'ortografia tradicional» i naturalment es refereix al desgavell de les *-a-* i *-e-* àtones, transcrits a la babalà, no sempre per influx castellà. Deixa caure que els mots derivats de la tercera declinació llatina de tema en oclusiva dental sorda: *qualitat, caritat, Trinitat...* serien castellanismes contra l'opinió de l'editor que es tractava, ja llavors, d'una realitat dialectal. No cal remarcar que la substitució de *-ny-* per *-ñ-* és una contaminació castellana, tot i que podem trobar al text: *menys, meñys, menis, mens* on la responsabilitat del copista hi tindria quelcom a veure.

Paraules com *àngulo, àmbito, asiento, influxo, regalo, socorro, sufragáneo* (molt més freqüents en alguns manuscrits) no crec que puguin passar per llatinismes, tot i que ja devien ser corrents en la parla del segle XVI. *Manantial*, que Alcover anotava com a mot catalaníssim —Moll ho contradia—, en realitat es maneja com a adjectiu (font *manencial* o *manancial*). El mossèn no va entendre *surgidor* (sorgidor), ben català en el sentit d'«embarcador». *Padastre* és un tecnicisme poliorcètic i *agrura* no deriva d'AGER sinó d'agre en el sentit modern dels *agrios* castellans: «tarongers i altres agrures» (Sóller).

Mai no m'havia llegut de llegir el text sencer del llibre *Vè de la Història*. Ara que ho he fet, *declare* apodícticament que està escrit en *valencià*. El jove Joan Bta. Binimelis havia assumit com a estàndard, per una banda, la llengua habitual que sentia i parlava a la universitat, al col·legi, al carrer, a l'església i, per una altra, la sintaxi llatinitzant de la valenciana prosa que li feia redactar frases com aquesta: «...en lo mitg de las fregoses y aspres montañes scituade» (Llibre *Vè*, cap. 17, f. 91 r). És igualment artificiosa la tendència a posar els pronoms personals darrere el verb regent: «85 moros vingueren-se'n al port de Mallorca, cremaren-li lo bergantí y despullaren-li les robes»; «diu-se lo cap de Formentor...» Col·locar els pronoms febles després del verb (no infinitiu) devia anar pel mateix camí: «y posaren-ho en perfecta defensa».

Insistesc en la valencianitat dialectal començant pel lèxic i afegint entre parèntesis el mot mallorquí corresponent: *eixir*, no gaire prodigat (sortir), *forment* (blat), *gos-gossa* (ca-cussa), *llavar* (rentar), *mar-galló* (garballó), *peixcar, peixcador* (pescar), *roí-roïna* (dolent), *sénia* (sínia), *Vicent* (Vicenç), *xic-xica* (petit). L'Albufera és explicada pel seu ètim «mar *xiqueta*» i parla de la «Seu *xiqueta*» de Manacor. Són també característics alguns trets morfològics com els plurals *àsens, hòmens, jòvens*; els femenins *meua, teua*, mentre que *mia, sua* i *llur* poden passar com a arcaïsmes. No puc ometre la preposició «*ad* aquella gent» que Juli Moll anota com a habitual a la parla valenciana actual. Pel que fa als verbs, allò que sobta més el lector illenc o principatí és la terminació en *-e* de la 1ª persona del present indicatiu: *m'alegre, desitge, gose, pense, em recorde...* També sonen estranys els imperfets de subjuntiu en *-r-*: *captivaren* (captivassen), *toparen* (topassen) i els incoatius en *-ix* de la 3ª conjugació. Els mallorquins dels segles XVI-XVII no deien *tinc* sinó *tenc*, ni *fóra* en lloc de *fos...*

Era típica del valencià culte la gradació dèctica dels demostratius: *est* (proximitat a qui parla) alternavia amb *aquest; eix, aqueix* (proximitat a qui escolta); *cell, aquell* (llunyania d'ambdós) que es corresponen amb els neutres *açò, això i allò*. Juli Moll aprofita el seu diàfan raonament per justificar i aplicar la seva idea —sens dubte encertada— d'interpretar i escriure la partícula *çon, ço na, ços* avantposada a les possessions baleàriques (p. 479-483): *çon Cervera*. La polèmica, iniciada el 1972, no ha pogut superar l'immobilisme popular i erudit. Recordeu un fet paral·lel Caça/Cassà de la Selva. «*Amb lo poquet espai*» de què dispo, només voldria recordar que la transformació de Binissalem en *Benisalem*, Biniali

en *Beniali* i fins i tot Binimelis en *Benimelis (ad extra)* és una adaptació valenciana. Per altra part, l'autor evita sempre els articles derivats d'IPSE, inclosos els topònims.

El contingut i els "tractats"

Cal admetre que, malgrat la seva abundosa informació i documentació, l'obra d'en Binimelis és apressada i desigual, encara que vol ser sistemàtica en aspectes com els estratègics, econòmics o demogràfics: hom ho pot comprovar en la desigual extensió dels capítols. El primer malda per descriure l'illa i la capital; el 2n capítol, el «temperament» i les malalties; el 3r, els primers pobladors postconquesta arrencant del «Compartiment». A partir del 4t:

«Parequè millor notícia se tingue de tota la illa, se proceguirà la descripció de ella circuit y voltant tota la costa y ribera... y après... las altres vilas y parròquias que no seran marítimas...»

El circuit en sentit horari comença per Felanitx i acaba a Manacor. El capítol dedicat a Ciutat, el 9è, com els altres es redueix a l'esquema descriptiu litoral i estadístic. Les viles interiors ocupen els capítols 11è-38è. Sembla que l'aspecte dominant és l'estratègic litoral: les cales, ports o embarcadors són detallats amb la cabuda, l'ancoratge i els vents dominants; a les torres de guaita i castells s'insisteix en la visibilitat i la descoberta dels perills. Les dades estadístiques no solen ometre les distàncies (la murada de Ciutat tenia 3.482 canes de 8 pams/cana,) ni la població (92.725 hab.) especificada a cada municipi, ni la producció agrícola (1.551.200 quartans d'oli), ni el bestiar.

L'obsessió antipiràtica arriba a consumir molt d'espai en narrar, de vegades amb autèntica precisió, les incursions i batusses conseqüents, sovint transfigurades en epopeies. Són dotze els episodis referits al segle XVI. Comença el 1531 amb un desembarcament a cala de Sant Vicent, però les més sonades van ser les incursions de Dragut que el 1550 entrà pel caló d'Albercutx a Pollença. Ja havia estat a Cabrera «...deserta, hostel de cossaris i subjecta a naufragis» (cap. 6è) que va tornar a rebre els invasors el 1558 i els "moros de Barbaria" el 1583: aquest darrer episodi ocupa tres pàgines i escaig. El 1552 va tocar a Valldemossa l'escomesa d'uns pirates guiats per Pedro Valenciano. Uns turcs des de sa Dragonera passaren a Andratx (1553) i els algerians repetiren el 1578. "Cossaris turcs" d'Alger arribaven a Sóller el 1561. El 1578 s'esdevenia un altre desembarcament *cossari* a cala Beltran i, l'any següent, a cala Regell quan sorprengueren i captivaren la gent que celebrava un ball. El 1581 era "presa la guarda" de la torre de Campos i, el 1582, a la Sivina (Llucmajor) es registrava un combat.

No cal dubtar que, abans d'escriure el llibre, el nostre geògraf havia recorregut tota la costa insular en una missió oficial o oficiosa i va aprofitar per a una enquesta assídua per les viles. Part de les dades fiscals o econòmiques provenen dels *Estims* (1578), però les demogràfiques —prou detallades que no vol dir exactes— devien ser d'origen diocesà. Per a les referències històriques es valgué dels arxius de la Universitat, de la Procuració reial, del Bisbat i del Capítol. Va acudir a les quatre Grans Cròniques i al Repartiment (que ell diu *Compartiment*).

Bover (1868) dóna en Binimelis com a autor de tres tractats que va incloure, pel que sembla, al llibre Vè de la *Història*. El primer és «Del propi y particular temperament de la illa de Mallorca» on d'acord amb els principis de l'ambientalisme hipocràtic (en certa manera paral·lel a les topografies mèdiques dels segles XIX i XX) repassa les circumstàncies fisicoclimàtiques i les malalties comunes (*tercianes*, cucs, arenes, tisi, escròfules o *porcellanes*...) i n'esmenta remeis vegetals o dietètics. L'altre «Tractat de la fortificació de les muntanyes de la illa de Mallorca», citat als manuscrits de Can Vivot i Lambert Mata, ha deixat menys fressa que l'anterior. Tanmateix no em puc estar d'anotar-ne un paràgraf:

«Aquesta vall de Turixan se ve a unir ab la vall de Lluch y Escorca en una forteza que comprèn molta terra, y pot ser molt guardada fent-se fort, y volent-se retirar en ella, havent menester, per guardar-la los poquets passos, molt poca gent...» (93 v).

El tercer tracta de les fonts i l'aprofitament de l'aigua que sovintegen en el text descriptiu, especialment —sense gaire lògica— al capítol 18è (Pollença. ff. 104 v-106 v).

Una certa dosi de bonisme i d'indulgència, adobada amb ponderacions molt pròpies de la literatura barroca (*moltíssimas, excel·lentíssimas, saníssims, altíssimas muntanyes...*) dóna una imatge paradisiàca del territori. Tot funciona perfectament..., excepte «els depravats agermanats». Els ministres de l'església sempre i arreu «serveixen amb molta diligència», amb «molt gran cerimònia i devoció».

L'arquetipus, els índexs i els apèndixs

El text que ens ofereix Juli Moll al disquet (pp. 486-785) en principi estava pensat per anar a les pàgines senars acarades amb l'original de l'edició crítica (pp. 80-359). Transcrit en ortografia moderna, supleix les mancances de l'original, inclosos els bordons —omissions de fragments començats i acabats per la mateixa paraula— o altres pèrdues substancials. Es tracta d'un «experiment intel·lectual fet a partir d'unes dades factuais i d'uns coneixements... d'història i... cultura de la Mallorca en què visqué Binimelis».

De més a més d'aplicar el sistema ortogràfic actual, l'editor s'ha afanyat per desfer-hi les modernitzacions i mallorquinitzacions dels copistes, conservant, això sí, les formes valencianes de conjugació. No seré jo qui discutirà l'oportunitat d'aquesta tasca concreta. Més encara, gosaria dir que l'arquetipus serà més útil per al lector “normal” que no l'envitricollada edició crítica, mala de llegir. Les abundants notes al peu que il·lustren el text recreat serveixen per situar al temps o a l'espai els llocs i esdeveniments que es van evocant. Adesiara, però, caldria recordar la dita clàssica *ne quid nimis*.

La utilitat de les 95 pàgines de l'índex de noms propis —topònims i antropònims— és ben palesa. Cal afegir-li, per emmarcar l'obra, els índexs dels set llibres que integren la *Història general del Regne de Mallorca* (p. 903-917) i ajuden a entendre el paper del llibre Vè dins el conjunt de l'obra.

L'apèndix I es dedica a «El marc geopolític i històric» (p. 786-851) i l'ha escrit l'editor. En canvi, els altres tres són —directament o indirecta— deguts a Joan B. Binimelis. El II «Iglésies e convents de la ciutat de Mallorca» és una traducció “repristinada” dels capítols 28-54 del llibre IVt. Qualque purista la qualificarà de destraducció o falsificació. És un risc que deu haver assumit l'editor. Com a apèndix III, figura la «Biografia de dos bisbes de Mallorca» (p. 889-894) que és la traducció de la 1ª part del llibre IVt. Tracta del bisbe Joan Vic i Manrique, protector de Binimelis, i del predecessor. L'apèndix IV pertany a la 2ª part del mateix llibre IVt, traduït també: «Del govern e regiment de la terra e d'algunes coses particulars».

L'agosarat Juli Moll somia editar críticament tota la *Història binimelisiana*. Ho desitgem tots els amants de la nostra terra.

Vicenç M. ROSSELLÓ I VERGER
Universitat de València

CABRÉ, M. Teresa / DOMÈNECH, Ona / ESTOPÀ, Rosa (ed.) (2014): *Mots nous en català. Una panoràmica geolectal = New words in Catalan. A diatopic view*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Mots nous en català. Una panoràmica geolectal es presenta com el primer treball col·lectiu de la xarxa NEOXOC, creada l'any 2008 sota l'impuls de l'Observatori de Neologia de la Universitat Pompeu Fabra i centrada en la recopilació i l'anàlisi dels neologismes de les diferents modalitats dialectals del català. Finançada per l'Institut d'Estudis Catalans, en formen part la Universitat d'Alacant, la Universitat d'Andorra, la Universitat de Girona, la Universitat de les Illes Balears, la Universitat de Lleida, la Universitat de Perpinyà Via Domícia, la Universitat Oberta de Catalunya, la Universitat Pompeu Fabra i la Universitat Rovira i Virgili. M. Teresa Cabré, de la Universitat Pompeu Fabra i responsable principal de la xarxa NEOXOC, a la presentació d'aquest llibre afirma: «Una xarxa com aquesta, que